

Latviešu valodas un literatūras skolotāju metodiskās apvienības pieredze

Dzejas iemīlēšanas mācība

Septembris – pirmais rudens mēnesis; septembris – pirmais mācību gada mēnesis; septembris – arī Dzejas dienu mēnesis, jo septembris – Raiņa dzimšanas un aiziešanas mēnesis.

Nezinu, vai var un vai vajag „piespiest mīlēt Raini”, bet nevajag un arī nevar dzīvi nodzīvot bez dzejas. Ja ne citādi, tad vismaz sirsnīgi vai draiski vēlējumi jubilejās, asprātīgi vai smeldzīgi ieraksti atmiņu kladēs, patiesi vai mazliet uzspēlēti mīlestības apliecinājumi Latvijai tās svētkos... Dzejas spēkos ir izkrāsot ikdienu, padarīt to bagātāku un dziļāku.

Dzejai kā vienam no literatūras žanriem atvēlēta būtiska vieta arī pamatskolas literatūras programmā. Skolēniem, beidzot pamatskolu, jāprot raksturot literārā darba (t.sk. dzejoļa) kompozīciju, valodu, analizēt tēlainās izteiksmes līdzekļus un ritma elementus dzejā, izprast daiļdarba tēmu un ideju. Par īpašu veiksmi uzskatu brīžus, kad skolēniem pašiem ir izdevies radīt savus jaunrades darbus – pilntiesīgus dzejoļus ar savu tēlu sistēmu, kompozīciju, ritmu un pabeigtu domu.

Dzejas dienu laiks ir tas, kad īpaši rosinu skolēnus uzdrošināties būt dzejdariem. Katru gadu skolas Dzejas dienām ir sava tēma, kurā jāiekļaujas, radot savus darbiņus. Šī gada Dzejas dienas bija veltītas Rainim, pērn – Ojāram Vācietim, aizpērn – rudenim, citu gadu – ziediem utt. Lai skolēni nenobītos, pirms vēl ķērušies pie darba, domas lidojuma atraisīšanai aicinu izmantot kādu no dzejošanas paņēmieniem:

- o sacerēt dzejoli, kurā katra rinda sākas ar vienu un to pašu jautājumu vai vienu un to pašu vārdu (labāk izmantojami apstākļa vārdi vai vietniekvārdi);
- o sacerēt akrostihu (vertikāli lasāmais vārds atkarīgs no piedāvātās tēmas);

- o izveidot dzejoli – pastīcho no konkrētā autora literārajiem darbiem;
- o sacerēt dzejoli, kurā visi vārdi vai katra rinda sākas ar vienu un to pašu burtu;
- o sacerēt dzejoli, kur katras rindas vidējais vārds ir viens un tas pats vārds;
- o veidot dzejoli grafiskā formā (figurālo dzejoli) atbilstoši tematam;
- o sacerēt haiku vai tanku;
- o izmantot dzejoli piedāvātās atskaņas;
- o aplūkojot zīmējumu vai gleznas reprodukciju, pierakstīt noteiktu skaitu lietvārdu un/vai īpašības vārdu, un/vai darbības vārdu, un, izmantojot šos vārdus, veidot savu dzejoli.

Uzrakstījuši noteiktā formā ieturētu darbu, bieži vien skolēni apstājas un ir vairāk vai mazāk apmierināti ar paveikto. Taču reizēm viņu uzrakstītajos darbiņos pietrūkst tikai viena vārda vai vienas pieturzīmes, lai viss sagultu savās vietās; reizēm viena vārda ir par daudz, reizēm jaunrades darbs pareizi jānosauc, lai tas iegūtu tiesības saukties par dzejoli. To uzskatu par savu pienākumu – ieraudzīt un parādīt, kā rindās, pantos, ritmā izkārtoti vārdi kļūst par dzejoli. Retāk, bet gadās, kad kāda no piedāvātajām dzejas rakstīšanas metodēm kalpo vien kā impulss, lai atvērtu vārtus uz to trauslo pasauli, kurā dzejoli mīt paši, neatkarīgi no mums; un tie patiesībā ir viņi, kas izvēlas, kurš tos pierakstīs...

**Bērzaunes pamatskolas
latviešu valodas un literatūras skolotāja
Daina Briede**

Uzliec cepuri un – aidā!

Pirms izejam no mājas, mēs uzliekam galvā cepures, mazākas vai lielākas, melnas vai krāsainas, adītas vai tamborētas, beretes vai naģenes. Cik dažādas ir mūsu cepures, tik dažādi esam mēs paši, tik dažādi mēs domājam un uztveram pasauli.

To atklāj arī grāmatas „Sešas domāšanas cepures”

autors Edvards de Bono, radošās domāšanas pamatlicējs, – viņa padomus izmantojuši daudzi pasaulē pazīstami uzņēmumi, ģenerējot idejas un attīstot savu biznesu, bet, manuprāt, šo sešu domāšanas cepuru metodi veiksmīgi var izmantot arī latviešu literatūras stundās, ko arī esmu pamēģinājusi. Tas dod iespēju darbu klasē organizēt grupās.

Iepriekš izloku sešu krāsu cepurītes, tās bērni izvēlas, tad katrs dodas uz savu grupu, kurā darbosies vienas noteiktas krāsas cepurīšu īpašnieki. Skolēnu uzdevums būs paskatīties uz daiļdarbu no dažādiem skatu punktiem. Katrs no tiem tiek asociēts ar vienu no sešām domāšanas cepurēm.

Baltās krāsas cepurīšu valkātāji bez liekām emocijām īsi un konkrēti atklāj daiļdarbā aprakstītos notikumus (Kas? Kur? Kad? Ko darīja?). Dzeltenās krāsas atbalsta grupa, optimisti, kas uz dzīvi skatās caur rozā brillēm (mazliet naivi!), visur un visos redz tikai pozitīvo, izstāsta to labo, ko saskatīja daiļliteratūras sacerējumā. Tās nav obligāti tikai galveno varoņu labās īpašības, tie var būt arī skaisti dabas apraksti, skaisti salīdzinājumi utt. Melnā krāsa – nežēlīgi kritiķi – cenšas nepalaist garām stāsta varoņu uzskatu un rīcības kļūdas, visur meklē negatīvo. Sarkanie – jūtīgas un emocionālas būtnes. Var uz visu

palūkoties no diviem skatu punktiem. Pirmkārt, kādas jūtas pauž stāsta varoņi, stāsta noskaņa, otrkārt, kādas emocijas daiļdarbs izraisījis pašos lasītājos. Zaļie – kreatīvie – var paust savas idejas, piemēram, par to, kāds stāstam varētu būt cits atrisinājums, kāds varētu būt turpinājums utt. Zilo cepurīšu īpašnieki izdara secinājumus, arī tie var būt daudzveidīgi: gan par to, vai stāsta atrisinājums un varoņu likteņi ir laimīgi, gan par to, vai autoram ir izdevies ietekmēt lasītājus, kādas ir stāstā risinātās problēmas, vai tās ir aktuālas mūsdienās.

Manuprāt, šīs metodes iespējas ir neierobežotas un ļauj plaši izpausties radošumam. Arī sava darba rezultātus grupas var prezentēt dažādi. Varbūt ir vērts pamēģināt?

**Madonas pilsētas 1.vidusskolas
latviešu valodas un literatūras skolotāja
Iveta Danieka**

Mācību paņēmiena „Melnais maiss” izmantošana skolēnu radošās domāšanas veicināšanai latviešu valodas un literatūras stundās

Mācību paņēmieni „Melnais maiss” nodrošina skolēniem izziņas aktivitāti, prasmi mācīties, sekmējot radošo pašapliecināšanos, attīstot jūtu, prāta un gribas spējas, kā arī mācīšanās pieredzi. Mācību paņēmieni izmantojami latviešu valodas, literatūras stundās visās stundas fāzēs (ierosināšanas daļā, stundas galvenajā daļā un refleksijā).

Mācību paņēmiena apraksts:

Melnajā maisā atrodas noteikts skaits priekšmetu (parasti 5 – 7). Persona, kas darbojas ar melno maisu, ņem no tā priekšmetus vajadzīgajā secībā un apraksta tos atbilstoši veicamajam uzdevumam.

Piemēram: Daļa no kombinētās ieskautes literatūrā 11. klasē „Tēmas, motīvi Aleksandra Čaka dzejā”.

Skolēni saņem uzdevumu raksturot tēmas A. Čaka dzejā, tās apzīmējot vai asociējot ar konkrētiem priekšmetiem melnajā maisā. Savu priekšmeta izvēli pamato, norunā dzejas rindas kā piemēru minētajam motīvam. Piemēram, skolēns melnajā maisā ielicis ābolu (asociācija pilsētas nomalei), lūpu krāsu (kaislīgas jūtas), ūdensrozes attēlu (trausla jūtu pasaule), beisbola cepuri (pašpuikas ārējā bravūra), bruģakmens fragmentu (asociācija pilsētas tēmai).

Šo paņēmieni var izmantot arī stundas ierosināšanas fāzē, piemēram, 5. klasē literatūras stundā, sākot mācīties A. Brigaderes pasaku lugu „Sprīdītis”, skolotājs no melnā maisa pa vienam izņem priekšmetus – lāpstīņu, šķiltavas, pavārnīcu, gredzentiņu, mazu glezniņu ar māju attēlu, šalli, balonu – un aicina skolēnus izteikties, ar ko viņiem redzami priekšmeti asociējas. Tad skolotājs aicina skolēnus lasīt pasaku lugu un atrast tajā, kuri demonstrētie priekšmeti ir izmantoti lugā, kuri priekšmeti apzīmē kādu pasakas varoņu rakstura iezīmes vai izskatu, vai nodarbošanos, kuri var apzīmēt sajūtas, atziņas kādā no lugas epizodēm.

Analizējot R. Blaumaņa noveles „Nāves ēnā” tēlus, skolēnu grupas var izveidot melnos maisus, kuros ir priekšmeti, kas asociatīvi raksturo katru no tēliem vai dažus (iepriekš skolotāja norādītus) tēlus. Grupas var samainīties ar maisiem, liekot uzminēt, kurš priekšmets raksturo konkrēto tēlu. Tad salīdzināt ar autorgrupas variantu.

Šo paņēmieni skolotājs veiksmīgi var izmantot, iepazīstinot skolēnus ar kāda autora biogrāfiju, daiļrades iezīmēm vai arī tēmas noslēgumā, izdarot kopsavilkumu, rakstot radošus darbus utt.

Tāpat priekšmeti melnajā maisā var noderēt latviešu valodas stundās, apgūstot dažādas tēmas.

Piemēram:

- o melnajā maisā ir priekšmeti, kas apzīmē katru pieturzīmi,
  - o melnajā maisā ir priekšmeti, kas apzīmē konkrētas deklinācijas lietvārdus,
  - o melnajā maisā jāieliek priekšmeti, kas asociējas ar katru teikumu pēc uzbūves (piem., vienkāršs nepaplašināts teikums ir lineāls, vienkāršs paplašināts teikums ir josta, salikts pakārtots teikums – pakāpieni, salikts sakārtots teikums – vilcieniņš, jaukts salikts teikums – kaklarota).
- Ja priekšmeti ir asociatīvi, tad skolēniem ir jāsniedz komentārs, kas raisījis tādas asociācijas.

Kā redzams, šī mācību paņēmiena izmantošana ir daudzveidīga un lietojama dažādu mācību priekšmetu stundās.

Tikai iepriekš skolēni jābrīdina par to, kādus priekšmetus nedrīkst ienest skolas telpās!

**Madonas pilsētas 1.vidusskolas
latviešu valodas un literatūras skolotāja
Ritma Zujeva**

Latviešu gadskārtu mijas tēlojums idejas atklāsmē Raina lugā „Zelta zirgs”

Mācot Raina lugu „Zelta zirgs” 7. klasē, akcentēju literatūras kā mācību priekšmeta uzdevumus:

- o attīstīt sapratni par literatūru kā kultūras mantojuma veidu, rosinot interesi par latviešu folkloru, mitoloģiju,
- o sekmēt literatūras apguves procesā daudzveidīgu informācijas avotu izmantošanu, veidojot pētnieciskā darba iemaņas un veicinot skolēnu mācīšanās prasmes.

Rainis savu lugu „Zelta zirgs” nosaucis par Saulgriežu pasaku. Autors netieši dod norādi, ka gadalaiku mijas tēlojums sasauksies ar norisēm sabiedrības dzīvē. Saule – dzīvinoša spēka simbols dabā, bet sabiedrībā tā asociējas ar brīvību, laimi, mīlestību. Šo faktu izmantoju, lai rosinātu skolēnus vairāk uzzināt par latviešu tautas gadsimtos uzkrāto dzīvesziņu un gadskārtu mijas norisēm dabā un svētku tradīcijām, kuras radušās tālā senatnē, kad ļaudis no paaudzes paaudzē krāja zināšanas par saules kustību debesīs.

Pirms tēmas apguves skolēni veic mājasdarbu, kura izpildē kā mācību paņēmieni tiek izmantots pārskats. Skolēni veido faktu apkopojumu par 4 saulgriežiem: Miķeļiem, Ziemassvētkiem, Lieldienām un Jāņiem. Tie ir ieraksti pierakstu burtnīcā grafiski pārskatāmā veidā par Saules ceļu dabā un tradīcijām, kas saistītas ar minētajiem saulgriežiem.

Nākamā literatūras stunda tiek velīta sarunai par latviešu gadskārtu svētkiem un tradīcijām. Tiek izmantots vizuālais materiāls, kurš izveidots, iekļaujot attēlus un faktus par Ziemassvētku, Lieldienu, Jāņu un Miķeļu kā 4 nozīmīgāko saulgriežu norisēm dabā un svētku svinēšanu. Skolēni, izmantojot izveidotos pārskatus, iesaistās sarunā.

Tā kā Raina lugā būtisks ir Saules simbols, tiek pārrunāts saules ritējums dabā saistībā ar mājasdarbā izpētīto par saulgriežiem:

- o Miķeļi, kad diena un nakts vienādā garumā, bet pēc Miķeļiem dabā iestājas sastingums. Dienas kļūst arvien īsākas, tumsa uzvar gaismu, sākas Veļu laiks.
- o Ziemassvētki, kad ir visgarākā nakts, bet pēc tam diena pamazām kļūst garāka, tumsa atkāpjas. Cerību laiks.
- o Lieldienas, kad diena ar nakti vienādā garumā. Turpinās gaismas uzvara pār tumsu. Atdzimšana.
- o Jāņi, kad ir visgarākā diena, bet pēc tam pamazām gaisma atkāpjas. Dabā pilnbrieds, enerģija.

Nākamajās stundās, lasot lugas fragmentus, izmantoju apgūto un pārrunāto par saulgriežiem, lai saistītu to ar notikumiem, tēliem un simboliem lugā, jo lugas darbība risinās visos četros saulgriežos:

- o Sākas pēc Miķeļiem vēlā rudenī, kad dabā iestājas sastingums, kad dzīvīgumu grūti iekustināt (princese gul sastingusi Stikla kalnā).
- o Tad Ziemassvētki – sabiedrībā gaidīšanas svētki, rodas ieceres jauniem darbiem (lugā Antiņa izaugsme un centieni glābt Saulcerīti, karalis rīko bagātīgu

mielastu) . 3. cēliens beidzas ar cerību pilno saucienu: „Lieldienas!”

- o Lieldienu laikā autors rāda, ka daba (lugā tas atklāts ar Saulcerītes tēlu) mostas, taču pilnībā nevar atvērties saules spēkam.
- o Lugas kulminācija pirms Jāņiem, kad daba ir pilnbriedā un cilvēks ir rosīgs, spējīgs atdzimt (Antiņš rīkojas izlēmīgi un atmodina Saulcerīti).

Pēdējā mācību stundā, mācoties lugu „Zelta zirgs,” izmantoju grupu darba organizācijas formu.

Tiek izveidotas 4 skolēnu grupas. Katra grupa saņem darba lapu, kurā uzrakstīts viens no četriem saulgriežu nosaukumiem un norādīti cēlieni un skati, kur meklējama informācija pierādījumam, ka lugā tēlotos notikumus iespējams saistīt ar norisēm dabā, kā arī tradīcijām, kas saistāmas ar kādiem no saulgriežiem. Skolēnu uzdevums izrakstīt citātus, autora remarkas, notikumus, kas der kā pierādījumi uzdevuma veikšanai.

Tā, piemēram, uzdevums 1. grupai: izpētīt sakarību starp lugas „Zelta zirgs” 1. un 2. cēlienā atainotajiem notikumiem, konfliktiem, simboliem un gadskārtu norisēm, tradīcijām, kas raksturīgas pēc Miķeļiem.

Uzdevums 2. grupai: izpētīt sakarību starp lugas „Zelta zirgs” 3. cēlienā atainotajiem notikumiem, konfliktiem, simboliem un gadskārtu norisēm, tradīcijām, kas raksturīgas ap Ziemassvētkiem.

3. grupai: izpētīt sakarību starp lugas „Zelta zirgs” 4. cēlienā atainotajiem notikumiem, konfliktiem, simboliem un gadskārtu norisēm, tradīcijām, kas raksturīgas Lieldienām.

4. grupai: izpētīt sakarību starp lugas „Zelta zirgs” 5. cēlienā atainotajiem notikumiem, konfliktiem, simboliem un gadskārtu norisēm, tradīcijām, kas raksturīgas ap Jāņiem.

Pētnieciskās metodes pielietošana konkrētā mācību materiāla apguvei palīdz sasniegt iecerēto rezultātu:

- o skolēni mācās skaidrot autora daiļrades savdabības atklāsmi literārā darbā,
- o pēta literārā darba saikni ar folkloru un latvisko dzīvesziņu,
- o mācās izmantot dažādus informācijas ieguves avotus

**Praulienas pamatskolas
latviešu valodas un literatūras skolotāja
Vija Miška**

Interpretācijas iespējas diskusijā

Šoreiz piedāvāju iepazīties ar diskusijas metodes plašajām interpretēšanas iespējām, apskatot vienu literatūras tematu, proti, izcilā latviešu Vārda meistara Kārļa Skalbes pasaku „Lācis un pelīte”.

Diskusija ir apspriešana, kuras gaitā tās dalībnieki izsaka dažādus viedokļus, argumentē un pierāda tos. Diskusijas metode ir ļoti ieteicama vidusskolas vecumposmā, tā labi sagatavo jauniešus studiju procesam augstskolās, taču diskusija ir izmantojama un tā izdodas, arī strādājot ar vidējā un jaunākā vecuma skolēniem. Kārļa Skalbes pasakas „Lācis un pelīte” teksts ir piemērots dažādu vecumu diskutētājiem, par to ir labi izdevušās diskusijas arī pieaugušo auditorijā.

Labā diskusijā:

- o jāievēro uzvedības kultūras normas,
- o jāpārzina diskusijas temats,
- o jāprot izvēlēties atbilstoši argumenti sava viedokļa pamatošanai.

Par uzvedības kultūras normām jāvienojas diskusijas sākumā.

K. Skalbes pasakas teksts „Lācis un pelīte” tiek izlasīts, pirms sākas diskutēšana. Lasīšanu iespējams organizēt ar dažādiem metodiskajiem paņēmieniem: lasīšanu lomās, uzmanīgo-izteiksmīgo lasīšanu, kad katrs izvēlētais lasītājs, pabeidzot savu teksta daļu, nosauc nākamo lasītāju, kurš turpina lasīt un atkal izvēlas nākamo lasītāju utt.

Savukārt, argumentēšanai skolotājs – diskusijas vadītājs – var izvēlēties dažādas metodes.

1. Fundamentālā jeb faktu metode. (Lācis mīl pelīti, abi dzīvo sirsnīgā draudzībā. Mežā ierodas runcis, un pelīte aiziet pie viņa. Lācis pārdzīvo, meklē pelīti.)
2. Pretrunu metode. (Lācis slinks – pelīte čakla. Lācis ar sliktām manierēm – pelīte smalka. Lācis pragmatisks – pelīte romantiska.)
3. Problēmu metode, izmantojot salīdzinājumus. (Pelīte čakli rūpējas par lāča labsajūtu, bet viņš to novērtē tikai tad, kad pelīte aizgājusi. Runcis – skaists, ar maigām ķepiņām, balts, tīrīgs, ar degošu skatienu, bet lācis – lielām ķepām, mūžīgi novārtījies ar meža rūsu.)

Protams, minētās argumentācijas metodes var arī kombinēt.

Pašas diskusijas organizēšanai iespējamas vairākas darba formas.

1. Visi diskusijas dalībnieki sasēžas aplī un diskutē par jautājumu „Kāpēc pelīte aizgāja pie runča?” vai „Kāpēc lācis novērtēja pelīti tikai tad, kad viņa pazuda?” u.c.
2. Diskusijas dalībnieki dalās divās grupās, kuras nosēžas viena otrai pretī. Viena grupa aizstāv apgalvojumu „Pelīte rīkojās pareizi, aiziedama no lāča”, bet otra – „Pelīte rīkojās nepareizi, aiziedama no lāča”.
3. Diskusijas dalībniekus iespējams sadalīt arī trijās grupās, bet šajā gadījumā būs nepieciešams papildus uzdevums pēc teksta izlasīšanas. Pasakas teksts tiek iedots bez pēdējiem trijiem teikumiem. Vienas grupas dalībnieki raksta trīs nobeiguma teikumus, kuri ir izdevīgi no pelītes viedokļa; otra grupa raksta, lai pasakas nobeigums būtu izdevīgs runcim, bet trešā – lācim. Šis ir individuāli veicams darbs. Tad katras grupas dalībnieki iepazīstina pārējos (savas grupas ietvaros) ar iespējamajiem nobeigumiem un vienojas par labāko vai izveido kopējo. Pēc tam katra grupa iepazīstina pārējās divas grupas ar izvēlēto (izveidoto) nobeigumu, notiek viedokļu apmaiņa starp grupām. Diskusijas noslēgumā skolotājs iepazīstina dalībniekus ar Kārļa Skalbes uzrakstītajiem pasakas noslēguma teikumiem.

Kārļa Skalbes pasaka „Lācis un pelīte” ir teksts uz nepilnām divām lappusēm, taču tā sniedz tik daudz interpretācijas iespēju! Atliek tikai izmēģināt.

**Madonas pilsētas 1. vidusskolas
latviešu valodas un literatūras skolotāja,
Latviešu valodas un literatūras
skolotāju MA vadītāja
Rūta Trušele**

Izdevumu sagatavoja: **Kristīne Lukaševica** (mob.26461330), latviešu valodas un literatūras skolotāju metodiskās apvienības vadītāja **Rūta Trušele**

Datorsalikums: Kristīne Lukaševica